

ТРАНСАКЦІЙНІ ВИТРАТИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ГОСПОДАРЮВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

СУПРУН О. М. - доктор економічних наук, професор Харківського Національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва

Постановка проблеми

Об'єктивні процеси, які відбуваються сьогодні у розвитку аграрного виробництва як підсистеми зміцнення продовольчої безпеки України і утвердження нашої держави як ключового гравця на ринках сільськогосподарської продукції у світі, зумовлюють виникнення проблем, які іноді виходять за межі державного економічного регулювання та потребують вирішення шляхом побудови ефективних компенсаторних механізмів. Виключна значимість згаданого сегмента господарської діяльності підприємств продукує науково-практичну необхідність пошуку механізмів самозахисту останніми від втручання в господарську діяльність певних державних інститутів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблеми трансакційних витрат досліджувалися засновниками інституціональної теорії О. Вільямсоном, Д. Нортон, Р. Коузом. У їх роботах зосереджувалася увага на необхідності формування зрозумілих для учасників господарського процесу правил гри.

Вітчизняна економічна наука, у тому рахунку й аграрного спрямування, забезпечила розвиток теоретико – методологічних аспектів регулювання за рахунок напрацювань І. І. Лукінова, П. Т. Саблука, М. Х. Корецького, О. М. Шпи́чака, М. Я. Дем'яненка, І. П. Прадіуса,

С. Н. Іванкова, С. М. Кваші, А. Д. Діброва та інших.

У роботах М. Й. Маліка, О. Г. Шпикуляка акцентується увага на тому, що слабкість інституціональної системи в транзитивних економіках, до яких належить і вітчизняна, породжує відсутність гарантії забезпечення справедливих відносин у системі перерозподілу вартостей, а також формування трансакційних витрат. За визначенням С. Ю. Дефорж та А. Н. Клочко, трансакційні витрати виступають найважливішою детермінантою інституціонального будівництва (8).

Мета статті

Показати необхідність застосування компенсаторних механізмів з метою зменшення трансакційних витрат на прикладі СТОВ Агрофірма ім. Т. Г. Шевченка Вовчанського району Харківської області у процесі втручання Харківського обласного територіального відділення Антимонопольного комітету України в господарську діяльність останнього.

Виклад основних результатів дослідження

За визначенням Буряка О. Г., управління як економічна категорія може виступати у двох формах: прямому та опосередкованому. Пряме державне управління не може поширюватися поза межі державної власності. Що ж стосується опосередкованого державного управління, то воно здійсню-

ється у вигляді державного регулювання і передбачає вплив на соціально-економічні процеси переважно економічними методами як у державному, так і не державному секторах. При цьому не виключається пряме державне втручання чи ухвалення нормативних актів стосовно окремих груп підприємств (б).

З вересня 2012 року до теперішнього часу Харківське обласне територіальне відділення (ХОТВ) АМКУ з надуманих підстав тричі ініціює порушення справ проти СТОВ АФ ім. Т. Г. Шевченка та вимагає здійснювати дії, які протирічать Конституції України та Законам України.

Так, ХОТВ АМКУ проводилася перевірка підприємства з 5.12.2012 року по 5.02.2013 року з підстав займання останнім монопольного (домінуючого) становища на території сільської ради, а отже начебто порушення антимонопольного законодавства у зв'язку з набуттям в оренду земельних часток (паїв). Постановою Харківського Апеляційного Господарського суду від 17 квітня 2013 року по справі №922/358/13-г рішення колегії ХОТВ АМК від 25.12.2012 року №217-к визнане недійсним. 27 серпня 2013 року Вищий Господарський суд України залишив рішення Харківського Апеляційного Господарського суду від 17.04.2013 року без змін, а касаційну скаргу ХОТВ АМКУ – без задоволення.

25.06.2013 року адміністративна колегія ХОТВ АМКУ по іншій справі, розглянувши подання від 13.06.2013 року № 461 (справа № 3/12-113-13) про порушення законодавства про захист економічної конкуренції з боку СТОВ АФ ім. Т. Г. Шевченка за ненадання інформації про елеватор с. Б. Колодязь ДЗПКУ винесла чергове рішення № 139-К яким визнала – СТОВ АФ ім. Т. Г. Шевченка вчинило порушення законодавства про захист економічної конкуренції передбачене пунктом 13 ст. 50 Закону України «Про захист економічної конкуренції» у вигляді неподання інформації ХОТВ АМКУ у встановлені строки за що було знову накладено на підприємство штраф у розмірі 68 000 грн. Але СТОВ АФ ім. Т. Г. Шевченка не може бути порушником досліджуваного ринку послуг сертифі-

кованих зернових складів, так як таких не має у своєму розпорядженні та є споживачем послуг ДЗПКУ (елеватор), і саме як споживача відповідно до Закону АМКУ повинен захищати СТОВ (підприємство).

Висновок ХОТВ АМКУ суперечить фактичним обставинам та є надуманим. Так на кожен лист ХОТВ АМКУ надавалася у визначені строки відповідь у тому об'ємі та розумінні на скільки це можливо для хлібороба – працівника сільського господарства. Так, на вимогу ХОТВ АМКУ №02-26/3-1874/42 від 16.04.2013 року надана відповідь №27 від 26.04.2013 року. На вимогу №02-26/3-2473 від 30.05.2013 року надана відповідь №39 від 6.06.2013 року, на розпорядження №127-рк від 23.05.2013 року надане пояснення за № 41 від 10.06.2013 року, на подання про попередні висновки від 13.06.2013 року надана відповідь №46 від 21.06.2013 року.

Розгляд справ Адміністративною колегією ХОТВ АМКУ 25.12.2012 року та 25.06.2013 року №217-к та №139-К «Про порушення законодавства про захист економічної конкуренції та накладення штрафу» відбувався поспішно, без представника СТОВ АФ ім. Т. Г. Шевченка з порушенням прав останнього та Цивільного Процесуального Кодексу України.

Закон України «Про Антимонопольний комітет України» №3659-ХІІ від 26.10.1993 року визначає «метою діяльності АМКУ – забезпечення державного захисту конкуренції у підприємницькій діяльності та у сфері державних закупівель». Ст. 3 цього Закону основним завданням АМКУ визначає «здійснення державного контролю за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції на засадах рівності суб'єктів господарювання перед законом та пріоритету прав споживачів» саме споживачем по даній справі є СТОВ Агрофірма ім. Т. Г. Шевченка, а отже, не може бути монополістом по суті.

Своєю вимогою, як приклад №02-26/3-1874/42 від 16.04.2013 р. «Щодо надання інформації», ХОТВ АМКУ порушило положення інформаційного листа АМКУ 43/01 №21-15/01-2527 від 28.05.2002 року, в якому зазначено: «Запитуючи інформацію,

необхідно враховувати ще й таке. Питання повинні бути максимально конкретизовані, чіткі, зрозумілі, однозначні. Не повинні ставитися питання, які носять загальний характер. При необхідності роз'яснюється зміст питання». Ст. 2 ЗУ «Про захист економічної конкуренції» чітко визначає сферу його застосування, а саме «до відносин, які впливають чи можуть вплинути на економічну конкуренцію на території України». Не до дослідження ринку, не до збору інформації, а саме до відносин які впливають чи можуть вплинути на економічну конкуренцію.

Як приклад – у рішеннях колегії ХОТВ АМКУ №139-к та №193-к відсутнє посилання на такі відносини (та між ким вони виникають), а також не визначено як впливає чи може вплинути СТОВ АФ ім. Т. Г. Шевченка на економічну конкуренцію на території України.

ХОТВ АМКУ нехтує Методикою визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання на ринку яка затверджена розпорядженням АМКУ №49-р від 5.03.2002 року. Ст.11 методики «джерела інформації для визначення монопольного (домінуючого) становища» чітко визначає джерела інформації і жоден пункт методики не дає права ХОТВ АМКУ вимагати не зрозуміло що та фінансову звітність у сільськогосподарських підприємств.

Некваліфіковане формулювання питань, щодо індексації землі відповідно до Закону як приклад, у третій вимозі ХОТВ АМКУ №02-26/2-2693 від 11.06.2013 до СТОВ АФ ім. Т. Г. Шевченка фактично не має відповіді, оскільки неможливо сказати відповідно до якого Закону України необхідно здійснювати таку індексацію земельних часток (паїв) адже такого Закону не існує в природі взагалі. Крім того питання зазначеної вимоги є втручанням у господарську діяльність підприємства та протирічать ст.ст. 8,13,14,19,42 Конституції України, ст.6,36 Господарського Кодексу, ст. 23,30 Закону України «Про оренду землі».

Підстави для початку розгляду справи АМКУ встановлені ст. 36 Закону України «Про захист економічної конкуренції». Така підстава, як не надання інформації, не

зазначена як підстава для початку розгляду справи про захист економічної конкуренції, але ХОТВ АМКУ розпочинає справи за фактом начебто ненадання інформації, причому не оголошуючи підприємство монополістом, але одразу у останнього вимагає фінансовий звіт для визначення суми штрафу.

Отже, ХОТВ АМКУ було розпочато розгляд справ, як приклад №3/12-113-13, №2/02-114-13 за ознаками порушення законодавства про захист економічної конкуренції СТОВ АФ ім. Т. Г. Шевченка за відсутності підстав. Відповідно до затвердженого розпорядженням антимонопольного комітету України від 25 грудня 2001 р. N 182-р, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 13 лютого 2002 р, за N139/6427, положення про порядок проведення перевірок додержання законодавства про захист економічної конкуренції: п. 38. «залежно від завдання і мети перевірки голова та члени комісії запитують у керівництва об'єкта перевірки, зокрема керівників і членів органів управління, керівників структурних підрозділів, а також у інших працівників об'єкта перевірки, документи, письмові та усні пояснення та іншу інформацію, що стосується завдань та мети перевірки (у тому числі з обмеженим доступом), потрібну для здійснення комісією своїх функцій». П. 39 – усні пояснення службових чи посадових осіб та працівників об'єкта перевірки, які містять дані, що свідчать про наявність чи відсутність порушення, фіксуються у протоколі, складеному згідно з вимогами статті 22 1 Закону України «Про Антимонопольний комітет України», що ХОТВ АМКУ зроблено не було, всі справи розглядалися за відсутності представника підприємства, або слово останньому не надавалося.

Такі дії комісії з розгляду справ є порушенням вимог положення, та ст. 35 Закону України «Про захист економічної конкуренції», оскільки відомості та докази взагалі не збирались, у СТОВ АФ ім. Т. Г. Шевченка будь-які дані не витребувались. Жодної дії, направленої на отримання доказів чи відомостей від підприємства, чи від інших осіб, щодо встановлення порушення останнім - членами комісії зроблено не було.

Ст.26 ГКУ «Обмеження конкуренції» п.2 «Умови та порядок обмеження конкуренції встановлюються Законом відповідно до цього Кодексу». Тобто ГКУ має вищий статус, аніж ЗУ «Про антимонопольний комітет» та « Про захист економічної конкуренції», про це говорить і ст.41 ГКУ «Антимонопольно конкурентне законодавство».

Тоді ст.27,29 ГКУ чітко визначають хто ж є монополістом в економіці України та до кого можна застосувати антимонопольне законодавство. У ГКУ відсутнє в жодній із статей посилання на неподання інформації, а тим більше суб'єктом господарювання, який не є монополістом у відповідності до ст.27,29 ГКУ.

Законами України не передбачено прийняття органами Антимонопольного комітету рішення у відношенні суб'єкта господарювання, який не допускав порушення у сфері економічної конкуренції.

Системність та упередженість дій ХОТВ АМКУ підтверджується фактами - останнім винесено три рішення №217-к, №139-к, №193-к на протязі року. Рішення колегії ХОТВ АМКУ №217-к визнано незаконним Харківським Апеляційним Господарським судом та Вищим Господарським судом України в касаційній скарзі ХОТВ АМКУ відмовлено, 139-к вирішене на користь ХОТВ АМКУ, 193-к знаходиться на розгляді в судах.

Судами ігнорується «Інформаційний лист Вищого господарського суду України» від 13.04.2007 року №01- 8 /229 у відповідності до якого порушення органами Антимонопольного комітету України визначеної законом компетенції цих органів у прийнятті ними рішень повинно мати наслідком визнання господарськими судами відповідних рішень недійсними.

Господарським судам необхідно вичерпано з'ясувати та відобразити в судових рішеннях, які саме негативні наслідки або інше порушення прав чи ущемлення інтересів суб'єктів господарювання чи споживачів могли б настати в результаті зловживання монополістним (домінуючим) становищем на ринку.

Обов'язок з доведення в суді факту зайняття суб'єктом господарювання моно-

польного (домінуючого) становища на ринку покладається на Антимонопольний комітет України або його територіальне відділення, яке є стороною у справі.

Господарські суди у розгляді справ мають перевіряти правильність застосування органами Антимонопольного комітету України відповідних правових норм, зокрема, Методики визначення монополістного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання на ринку, затвердженої розпорядженням названого Комітету від 05.03.2002 №49-р.

Бажання наповнити бюджет будь-яким чином та корупційна складова спонукають ХОТВ АМКУ нехтувати Законом, а Господарські суди ставати на захист таких дій.

Держава, формуючи відповідну політику регулювання, повинна передбачити й оцінити вигоди і витрати, які виникатимуть при здійсненні регуляторних дій, адже інститути та інституції, а також механізми можуть виявитися як раціональними, так і ірраціональними, а отже інституціоналізація економічного механізму несе відповідні ризики.

Витрати СТОВ АФ ім. Т. Г. Шевченка у процесі відстоювання своїх порушених ХОТВ АМКУ прав у судах є вагомими. Якщо по першій та третій справі вони складаються з витрат на транспорт, за розгляд справ господарськими та адміністративними судами, послуги юриста і т. інше, то по другій справі (елеватор ДЗПКУ) підприємством ще й сплачено штраф у розмірі 68000 грн. до бюджету.

Висновки

Економічні системи сучасності зазвичай є ринковими. Система ринку, у свою чергу, базується на конкуренції, яка є головним ринковим регулятором. Функціонування ринкового механізму опосередковано конкуренцією, яка за значимістю та впливовістю є визначальним інститутом ринку.

Проте механізм конкурентних взаємодій у ринковій економіці не є самодостатнім, адже на ринку присутні гравці, які намагаються вносити корективи у його функціонування. Серед таких гравців і держава, яка зазвичай здійснює економічну

політику регулювання, в нашому випадку в особі ХОТВ АМКУ.

Трансакційні витрати, визначені Р. Козом як витрати користування ринковим механізмом, пізніше до їх складу стали відносити будь які види витрат, які виникають при взаємодії економічних агентів, а саме: логістичні, ведення переговорів, обміну, на виконання угод та контрактації, компенсаторні – зменшення негативного впливу не ефективного державного регулювання. На сьогоднішній день можна стверджувати, що проблема обліку трансакційних витрат залишається відкритою, незважаючи навіть на те, що рівень даних витрат в Україні є досить значним. Існуючі методики здебільшого орієнтовані на наближену оцінку рівня трансакційних витрат, що визначається специфікою ведення бухгалтерського обліку в країні.

Література

1. Конституція України.
2. Господарський кодекс України.
3. Закон України «Про Антимонопольний комітет України».
4. Закон України «Про захист економічної конкуренції»
5. Методика АМКУ визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання на ринку.
6. Буряк О. Г. Теоретические аспекты государственного регулирования. Государственное регулирование сельского хозяйства: концепция, механизмы, эффективность. – М. 2005 с.38.
7. Віскузі В. Кіл. Економічна теорія регулювання та антимонопольна політика. Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004-1047с.
8. Дефорж С. Ю. Клочко А. Н. Наукові праці ДонНТУ сер. Економіка – Вип. 34-1, 2008 – с 112-118.
9. Саблук П. Т. Організаційно – економічні трансформації в аграрному виробництві: зб. Матеріалів дванадцятих річних зборів Всеукр. конгр. вчених економістів – аграрників. Київ, 25-26 лют. 2010 року. ННЦ ІАЕ, 2010.
10. Супрун О. М. Економічне регулювання аграрного виробництва, Київ: ННЦ ІАЕ, 2011-348с.
11. Шпикуляк О. Г. інституції у розвитку та регулюванні аграрного ринку: монографія – Київ ННЦ ІАЕ, 2010-396с.